

Kieli vallan välineenä

**Kalliokoski, Jyrki (toim.):
TEKSTI JA IDEOLOGIA.**

Kirjoituksia kielestä ja vallasta julkisessa kielenkäytössä. Kieli 9. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos 1996. 238 s.

Vuonna 1979 ilmestyi Englannissa kaksi lingvistiikalle uutta suuntaa viitoittanutta kirjaa, Roger Fowlerin ja kumppanien Language and Control sekä Gunther Kressin ja Robert Hodgen Language as Ideology. Nämä kirjat laskivat perustan kriittiseksi lingvistiikaksi kutsutulle tutkimussuunnalle. Se lähti perinteisesti lauselingvistiikasta, mutta sittemmin 90-luvulle tultaessa suuntauksen tutkimustyö on laajentunut teksteihin ja diskursseihin kohdistuvaksi kriittiseksi tekstintutkimukseksi tai diskursisianalyysiksi. Jyrki Kalliokosken toimittama, esipuheesta ja johdannosta sekä seitsemästä eri tekijän artikkelista koostuva Kieli ja ideologia sijoittuu tukevasti tälle, alkuperäisten kriittisten lingvistien ohella mm. Norman Faircloughin ja Teun A. van Dijkin edustamalle jatkumolle.

Kriittinen lingvistiikka asetti jo ensimmäisissä esityksissään kielen ja ideologian suhteen yhdeksi kielitieteen keskeisimmistä tutkimusongelmista. Näin otettiin etäisyyttä perinteisen lingvistiikan tavasta tutkia kieltä omana, yhteiskunnallisista käyttöyhteyksistä erillisenä järjestelmänään. Suuntaus ymmärsi ideologian tavaksi jäsentää kielellinen esitys jostain erityisestä näkökulmasta niin että tuloksena on osittaista tai vääriä tietoisuutta. Tarkemmin: ideologia vääristää asioita luokkaetujen hyväksi. Kalliokoski sitoutuu johdannaansa samansuuntaiseen ideologianäkemykseen, joskin luokkaedut ovat korvautuneet vallan asymmetrialla: "Ideologian tehtävä on luoda ja pitää yllä vallan asymmetriaa" (s. 15).

Selvitellessään kielen ideologista toimintaa kriittinen lingvistiikka hyödynsi aineistonaan paljonkin joukkoviestintätekstejä. Kieli ja ideologia noudattelee tältäkin osin samaa linjaa: seitsemästä ar-

tikkelista kuuden kohteena on joukkoviestinnän tai vaikuttajien kieli ja vain yksi artikkeli pureutuu kansalaisten viranomaisille kohdistamaan kielenkäyttöön. Kalliokoski perustelee johdannaansa artikkelien kohdentumista sanomalla, että niissä on eriteltäviksi "pyritty valitsemaan tekstejä, joissa vallan asymmetriat ja niistä seuraava ideologisuus on seurausta tekstien institutionaalisuudesta" (s. 17). Huomiota herättää kuitenkin, että vain Kalliokosken omassa artikkelissa "Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä" ideologia toimii tutkimusta jäsentävänä käsitteenä. Muissa, pääosin gradujen pohjalta kirjoitetuissa artikkeleissa käsitettä ei juurikaan esiinny, eikä niissä kaikissa edes kielen ja vallan problematiikka esiinny selkeästi eksplikoituna.

Mainitussa artikkelissaan Kalliokoski vertailee uutismuodon muuttumista sadan vuoden takaisista Päivälehdien pikku-uutisista nykyisiin uutisteksteihin. Artikkelisi sisältää viljalti tiedotusoppilaisesti kiintoisia huomioita, mm. sen että sata vuotta sitten lehtitekstit eivät

vielä olleet eriytyneet siten kuin nykyisin. Päätuloksena pidän kuitenkin havaintoa, jonka mukaan sadan vuoden takaisissa pikku-uutisissa toimittajan ääni jäseni häpeilemättä vallan asymmetriaa ylhäältä alas – niissä säätyläinen orientoitui rahvaaseen milloin valistavasti, milloin huvittuneesti, usein jopa empaattisesti. Nykyään toimittaja sitävastoin vetäytyy uutisten moniäänisyyden taakse: näin ennen avoin vallan asymmetria peittyi mutta pysyy juuri peittyneenä kyseenalaistamattomasti

voimassa. Tosin huomioitaan nykyuutisesta Kalliokoski dokumentoi vain muutamalla esimerkillä.

Elina Heikkilä on paneutunut artikkelissaan tiedotusoppilaisesti laiminlyötyyn tekstilajiin, uutiskuvateksteihin. Hänen niistä koskeva erittelynsä jää puhtaasti kielitieteelliseksi; esimerkiksi kiintoisa kysymys kuvatekstien ja kuvien yhteistoiminnasta merkitysten tuottamisessa on sivuutettu kokonaan. Outi Blomqvist tutkaillee puolestaan kahden esimerkin valossa, kuinka pakolaisia merkityksellistetään uutisissa. Tulokset eivät yllätä: uutisissa pakolaisia on tapana tarkastella viranomaisnäkökulmasta, jolloin he merkityksellistyvät eriytymättömäksi, viranomaisien riesana olevaksi massaksi. Pakolaismetaforiikka luonnehtii pakolaisuutta eräänlaiseksi hillittömäksi luonnonvoimaksi, virraksi, tulvaksi jne.

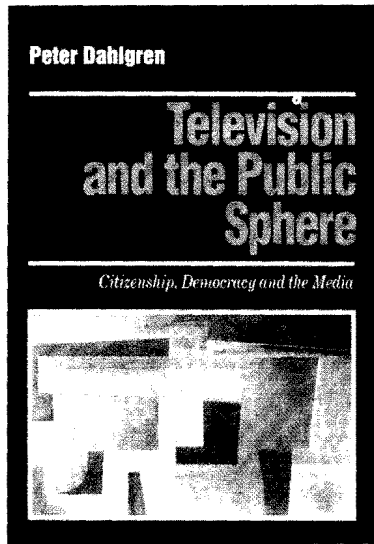
Pirjo Karvonen havaitsee talousuutisoiminnassa samanlaista luonnonvoimametaforiikkaa: koetaan valuuttamyrskyjä, ollaan mukana ensimmäisessä aallossa tai sitten ei jne. Taloutta koskevien tekstien toimijoiksi saa hakemalla hakea ihmisiä; yleensä nuo toimijat ovat laman, tulosvastuun tai kilpailukyyn tapaisia abstraktioita, jotka toimivat "maailmassa itseenäisinä vaatiin, aiheuttaen tai velvoittaen ympäristöään" (s. 156). Tällaisten abstraktioiden elollistaminen, niiden varustaminen inhimillisillä kyvyillä – esimerkiksi markkinat ennakoivat, laskevat, vaativat tms. – tekee niistä Karvosen mukaan myyttisiä jumalolentoja, "jotka vaativat hyvitystä ja uhria" ja joita on näin ollen "syytä lepytellä" (s. 158). Tällaisen talousuutispuheen taustaksi olisi ollut paikallaan viitata kriittisesti kapitalistisen talousmuodon erityisyyteen, siihen että kapitalistisessa muodossaan talous on irtautunut ihmisten käsistä ja siitä on tullut yhteiskunnassa ihmisten toiminnalle pakkoja ja rajoja asettava – jos kohta myös mahdollisuus aavaa – 'toinen luonto'.

Eila Mustaparta tutkii eduskunnan suuressa EY-keskustelussa 1992 esiintyneitä politiikan kielen metaforia. Iina Hellstenin EU-uti-

voin (Tiedotustutkimus, 17:4, 1994, 74-86) hän havaitsee, että "juna" toimi keskeisenä EY/EU:hun liittymiskysymystä jäsentävänä metaforana sekä jäsenyyden kannattajien että sen vastustajien joukossa. Eduskuntakeskustelussa sitä käytettiin niin tunteiden herättäjänä, argumentoinnin välineenä kuin huumorin keinona. Jussi Kajaste selvittelee nk. uuden retoriikan hedelmällisyyttä lingvistiikan kannalta. Eriteltyään perelmanilaisittain poliittista ohjelmakirjoitusta hän päätyy siihen, että uusi retoriikka "avaa näkökulmia argumentaatioprosessin eri vaiheiden tulkintaan", vaikka "useat sen käsitteistä eivät ole merkitykseltään kovin selväpiirteisiä" (s. 202). Ulla Tiiliä on tutkinut asiakkaiden vakuutusviranomaisille kirjoittamia anomus- ja vaatimuskirjeitä. Kirjan kokonaisuudessa niiden edustama 'rahaan puhe' kontrastoitu kiintoisesti muiden artikkelien kohteina oleviin (viestintä)eliittien kieliin.

Esipuheessaan Kalliokoski sanoo, että "kirjan artikkeleissa käydään myös dialogia tekstejä, ideologiaa, valtaa ja viestintää tutkivien muiden tieteenalojen kanssa" (s. 5). Ainakin tiedotusopin kanssa käyty dialogi jää vähäiseksi ellei suorastaan olemattomaksi. Se työ, jota tiedotusopissa on journalistisen kielen tutkimuksen alalla tehty ja jota esimerkiksi *Tiedotustutkimus-lehti* on jopa joidenkin pinnalla rasittavassa määrin julkaissut, ei näytä tavoittaneen lingvistien huomiota. Vai olisiko se sitten punnittu niin köykäiseksi, ettei tiedotusoppia ole katsottu siltä osin kelvolliseksi dialogikumppaniksi? Niin tai näin: olisi surku, ellei lingvistiikan ja tiedotusopin välille kehittyisi aitoa dialogia, aitoa kosketusta ja kanssakäymistä myös kielentutkijoiden suunnalta

VEIKKO PIETILÄ

Julkisuus uudella linjalla

Dahlgren, Peter.
TELEVISION AND THE PUBLIC SPHERE.

Citizenship, Democracy and the Media.
London: Sage, 1995. 176 s.

Joukkoviestinnän tutkimuksen vanhemman ja uudemman suuntauksen välinen taite sijoittuu ehkä jonkin 70- ja 80-lukujen vaihteeseen (en ala riidellä, jos joku sijoittaa toisin). Ruotsalainen viestinnän tutkija Peter Dahlgren luonnosteli kääntein ääriäviivat vaajaat kymmenen vuotta sitten *Tiedotustutkimuksen* artikkelissa (10 (3), 1987) "Mitä se merkitsee? Tv-uutisten monitulkinta vastaanotossa". Vanhemman suuntauksen perusteet näyttivät tältä: "[Y]hteistä käytännöllisesti katsoen kaikessa varhaisemmassa tutkimuksessa... on se peruslähtökohhta, jonka mukaan tv-uutiset ovat informaatiota".

Informaatio sanoo jotakin jostakin; informatiivisesti suuntautuneet haluavat informoitua eli päästä perille siitä jostakin, tietäen minkään tietäjään liittyvän tietoa vääristämättä, saada siitä oikean kuvan ja toimia sen nojalla. Sittemmin, syystä tai toisesta, informatiivinen into laimeni. "Tänään", Dahlgren sanoo 1987, "näemme kasvavaa kiinnostus-

ta...siihen, miten tv:n uutisohjelmat tuottavat ja välittävät merkitystä..." (Dahlgren korjaa heti alustavaa huomiota. Viestimet näet eivät oikeastaan välitä merkityksiä, jotka pikemmin "syntyvät ohjelmien ja yleisön kohtaamisessa" eli sijaitsevat "ohjelmissa annetun ja katsojien tulkinnan välisessä voimakentässä".)

Merkitykseen keskittyvät pitävät tärkeänä "yleisen johdonmukaisuuden luomista elämäämme, sellaisen järjestyksen pystyttämistä johon ankkuroida olemassaolomme". Heitä ei askarruta niinkään itsensä ulkopuoli kuten informaattikkoja. He ovat kääntyneet sisäänpäin luoden merkityksessä itselle tarkoitettua johdonmukaisuutta itsen elämään. Merkityksessä pystytetty järjestys ei ulotu pitkälle itsen ulkopuolelle.

Dahlgren väitti *Tiedotustutkimuksen* artikkelissa, että "on valaisempaa tarkastella tv-uutisia kulttuurisen diskurssin yhtenä muotona kuin informaationa" ja että tv-uutisten ydin "on rituaalinen, symbolinen ja lopulta myyttinen enemmän kuin informatiivinen". Hän katsoi, että "[y]leensäkin ovat yhteiskuntaerittelyn alalla kiinnostuksen kohteiksi nousmassa yhä voimakkaammin ne prosessit, joissa ihmiset tulkitsevat sosiaalista todellisuutta tulkulliseksi – ja samalla luovat sosiaalista todellisuutta". Jos ennusteita yhteiskuntatieteiden suunnasta tarvittiin vielä 1987, Dahlgren osui